

УДК 911. 373 (477.83)

НАРОДЖУВАНІСТЬ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Н. Прицюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Проаналізовано динаміку народжуваності в Україні, зокрема в регіональному аспекті, а також серед міського та сільського населення. Розглянуто чинники зростання рівня народжуваності впродовж останнього часу. Виконано порівняння рівня народжуваності населення України та інших країн.

Ключові слова: народжуваність, смертність населення, природний приріст.

Факт збільшення показника народжуваності в країні останніми роками, зокрема, чинники, якими зумовлена така позитивна тенденція народжуваності, та з'ясування, чи в найближчі роки це забезпечить природний приріст населення, спонукали нас до розгляду зазначеної тематики.

Під час дослідження використано матеріали поточних статистичних обліків населення Державного комітету статистики України [4–6, 8, 9].

Наша мета проаналізувати народжуваність в Україні як складову відтворення населення, зокрема в регіональному аспекті, у тім числі серед міського та сільського населення, висвітлити чинники, що впливають на її рівень, та простежити її динаміку.

Кількісні показники народжуваності в Україні зменшувались упродовж тривалого часу, починаючи з 1960-х років. Низький рівень народжуваності за умов високого рівня смертності є одним із чинників зменшення кількості населення країни. Якщо в 1960 р. приріст населення становив 628,4 тис. осіб (13,6%), то вже 1965 р. – 415,6 тис. осіб (7,7%). У наступних роках відбувалося подальше зменшення природного приросту населення внаслідок зменшення народжуваності (рис. 1) та зростанні показника смертності. У 1979 р. приріст населення становив лише 200 тис. осіб, або 3,7%. Збільшення народжуваності простежено в 1983–1987 рр. у зв'язку із запровадженням 1982 р. заходів щодо посилення державної допомоги сім'ям з дітьми [1, с. 297]. Упродовж 1979–2006 рр. максимальні показники народжуваності були в 1983–1987 рр. Збільшення було короткотермінове і, починаючи вже із 1988–1989 рр., народжуваність та приріст населення зменшуються, а вже з 1991 р. простежено перевищення кількості померлих над кількістю народжених на 39,1 тис. осіб, коефіцієнт природного зменшення, відповідно, становив – (–0,8%). У наступних роках рівень народжуваності в країні постійно зменшувався, сягнувши мінімуму 2001 р. – 376,4 тис. осіб, або 7,7%. Отже, тенденція до зменшення рівня народжуваності, що розпочалася, як уже зазначено, ще в радянський період (на фоні значного підвищення смертності), активізувалася під час соціально-економічної кризи 1990-х років. Проте у 2006 р. кількість народжених становила 460,4 тис. осіб, або 9,8%, що в 1,2 раза більше, ніж 2001 р.

Під час дослідження динаміки кількості народжених за областями України впродовж 1990–2000 рр. простежено швидкі темпи її зменшення в усіх регіонах, проте у наступні роки зафіксовано позитивні тенденції в динаміці народжуваності.

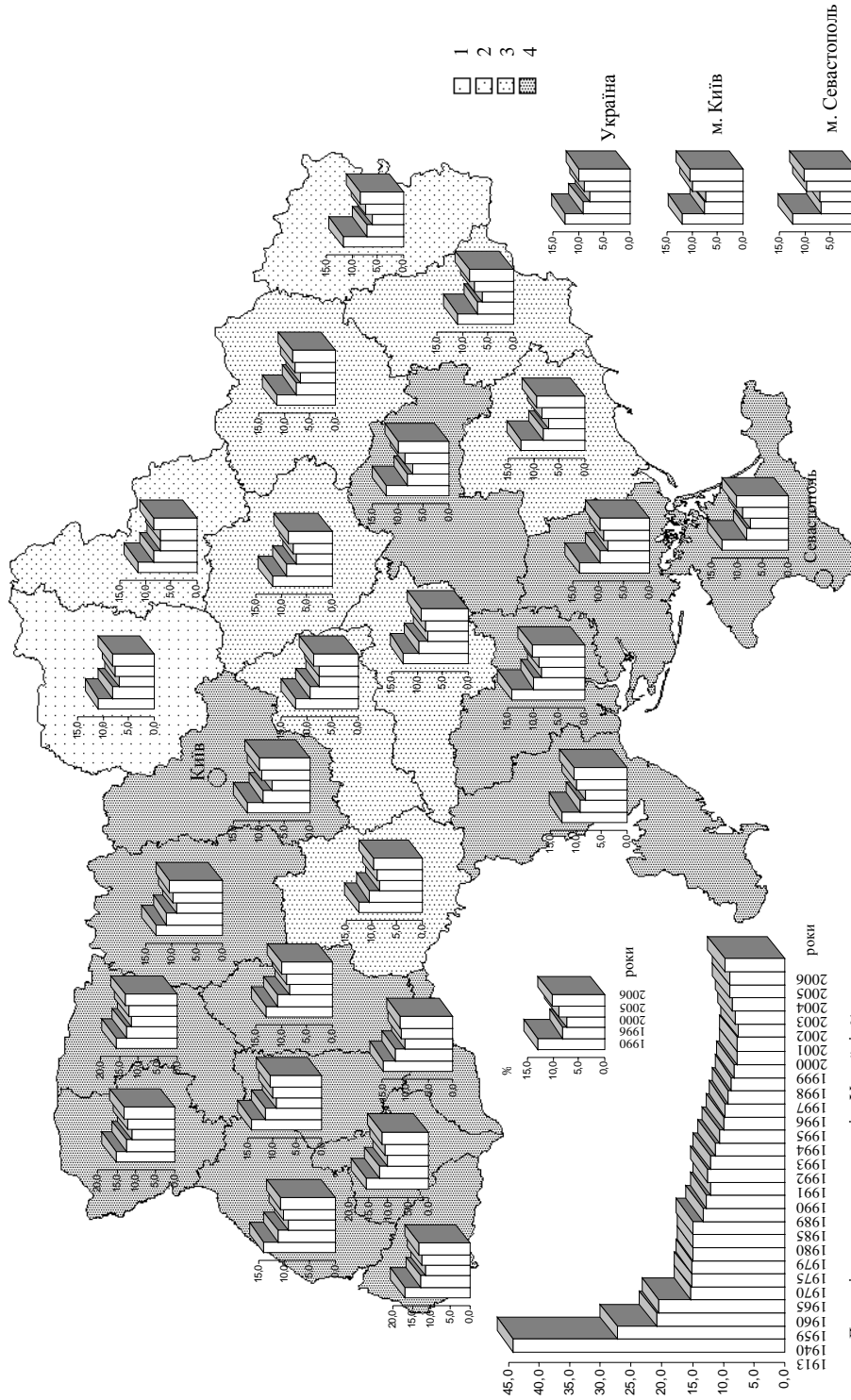
Виявлено міжобласну диференціацію показника народжуваності (див. рис. 1). У 2006 р. за рейтингом показників народжуваності (на 1 000 осіб) перші три місця посіли Рівненська, Закарпатська та Волинська області (зазначимо, що серед жителів цих областей не було зареєстровано найбільшої частки осіб працездатного віку), в яких ці показники становили 13,6, 13,3 і 13,2‰. Наступні дев'ять місць за вищим, аніж загальнодержавний показник народжуваності (9,8–11,4‰) припадали насамперед на сусідні західні області, зокрема Івано-Франківську, Чернівецьку, Львівську, Тернопільську а також Житомирську, Київську, м. Київ та Хмельницьку. Південні області України (Одеська, Херсонська, Миколаївська), АРК і м. Севастополь також перевищили загальноукраїнський рівень народжуваності. Відповідно, найменші показники народжуваності мають Чернігівська (8,1‰), Сумська (8,3), Луганська (8,3‰) та інші області сходу й центру України (див. рис. 1).

Незважаючи на збільшення рівня народжуваності останніми роками, вона й далі низька, оскільки покриває рівень смертності лише на 61%, тобто відтворення населення забезпечене трохи більше від половини. На 39, 47 і 48% народжуваність компенсує рівень смертності в Чернігівській, Луганській, Житомирській та Черкаській областях, де рівень народжуваності вкрай низький.

Збільшення рівня народжуваності відбулось як серед міського так і серед сільського населення (рис. 2). У 1985–1990 рр. коефіцієнт народжуваності в містах був дещо вищим, ніж у селах, однак протягом 1985–2000 рр. народжуваність у містах зменшувалась швидшими темпами. Зокрема, у міських поселеннях народжуваність на 1 000 осіб у 2006 р. становила 9,6‰ і була дещо менша, ніж у сільській місцевості (10,3‰). З рис. 2 можна простежити територіальну диференціацію показника народжуваності серед міського та сільського населення за областями України. Як для міських, так і для сільських жителів Західного регіону країни коефіцієнт народжуваності був найвищим та змінювався в межах 15,1–9,9‰. Максимальний показник зареєстровано серед сільських жителів Рівненської (15,1‰) та Волинської (13,5‰) областей. Вражаючи показники високого рівня народжуваності на загальнодержавному фоні були серед сільських мешканців польських районів цих областей, а саме: Рокитнівського (23,7‰), Володимирецького (20,4), Березнівського (19,6), Сарненського (19,0), Камінь-Каширського (17,8), Любешівського (17,4) та Маневицького (16,5‰). Найвищі показники народжуваності в польських районах та на Закарпатті пояснюють, насамперед, традиціями багатодітності, більшою часткою сільського населення, для якого характерна вища інтенсивність дітонародження. Адже відомо, що в цих регіонах рівень соціально-економічного розвитку невисокий, зокрема низький показник виробництва валового регіонального продукту на особу, найвищий рівень безробіття* (у межах 9,3–6,3%, в Україні – 6,8%), висока частка працівників, яким нараховано зарплату нижче прожиткового мінімуму (у межах 34,7–27,0%, в Україні – 25,4%) тощо [8].

Низькі показники народжуваності серед міського та сільського населення притаманні північно-східним областям – Луганській (8,3 і 7,8‰), Сумській (8,7 і 7,5), Чернігівській (8,7 і 7,3), Донецькій (8,5 і 8,9), Харківській (8,6 і 8,2), Полтавській (9,1 і 8,3‰). Під час порівняння вікової структури населення яка безумовно впливає на рі-

*За методологією МОП у віці 15–70 років, січень–червень 2007 р.

Динаміка народжуваності в Україні, %

Рис. 1. Народжуваність (на 1 000 осіб) у 2006 р. та її динаміка впродовж 1990–2006 рр. у регіонах України: 1 – 8.1–8.3; 2 – 8.4–8.5; 3 – 8.6–9.7; 4 – 9.8–13.6.

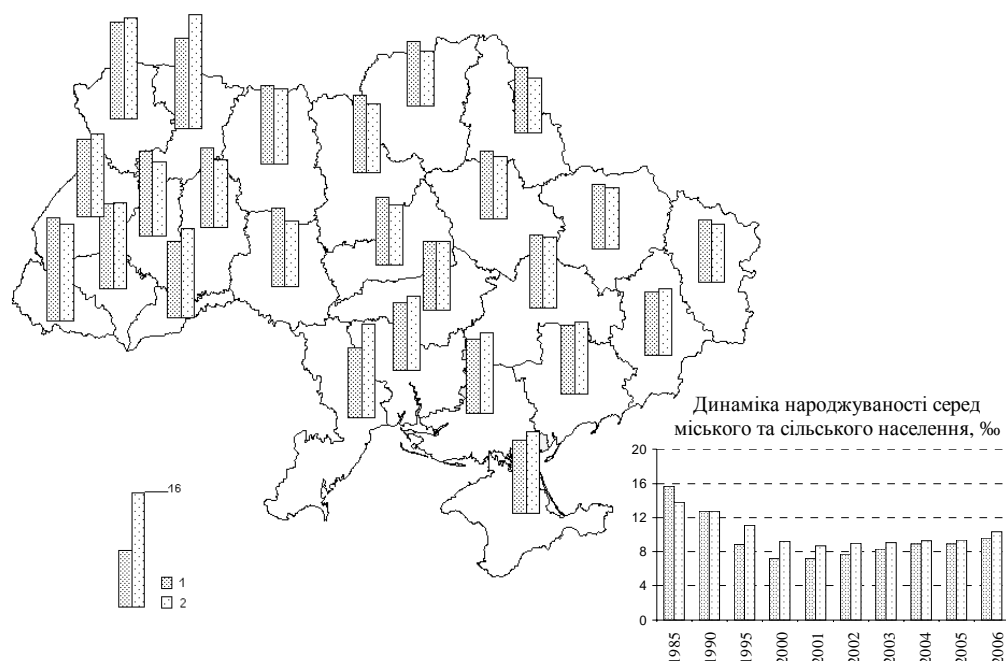

Рис. 2. Народжуваність серед міського та сільського населення (на 1 000 осіб) у регіонах України 2006 р.: 1 – міське населення; 2 – сільське.

вень народжуваності, простежено, що саме в Харківській, Луганській, Запорізькій та Донецькій областях частка працездатного населення була найвищою (у межах 62,6–61,0%). За рівнем доходів населення ці області лідирують, що зумовлено особливостями галузевої структури економіки цих регіонів та вищої вартості праці, проте рівень народжуваності тут найнижчий.

Зазначимо, що останніми роками відбулось певне поживлення в економіці країни. Зокрема, ВВП у 1998 р. збільшився щодо 1990 р. на 40,8%, а 2006 р. – на 67,1%. Складовою економічного забезпечення певного рівня народжуваності є доходи населення, рівень заробітної плати, яка повинна давати засоби не лише для відтворення, а й утримання та виховання дітей. Безумовно, збільшення одноразової допомоги сім'ям у разі народження дитини з 2005 р. до 8 500 грн позитивно вплинуло на збільшення народжуваності. Проте все ще низький рівень заробітної плати не можна компенсувати допомогою матерям.

Отже, в Україні складові відтворення населення – народжуваність та смертність, зокрема їхній – рівень різко відрізняються за регіонами. Наприклад, якщо найвищі показники народжуваності та найнижчі – смертності характерні для західних областей України, то для північно-східних областей – навпаки [3, с. 204, рис. 2].

За досліджуваний період повікової народжуваності у жінок (рис. 3) простежено максимальний її показник у 20–24 роки. Саме цього віку нині жінки, народжені 1983–1987 рр. Отже, якщо жінка з цієї когорти народжує навіть одну дитину, а кількісно таких жінок більше, то й дітей, відповідно, буде більше. Це ефект так званого демографічного відлуння [2]. Проте це стосується лише жінок віком 20–24 років. Водночас

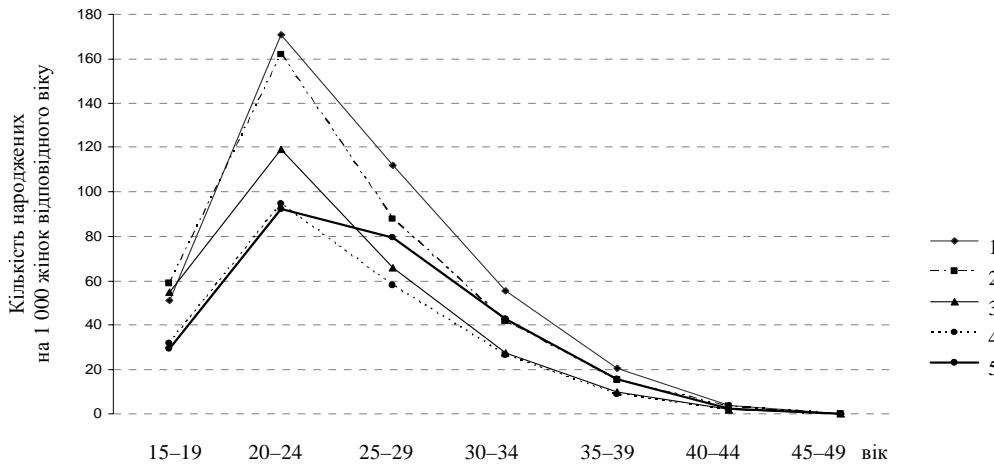

Рис. 3. Народжуваність за віком матері. Роки: 1 – 1986; 2 – 1990; 3 – 1996 р; 4 – 2000; 5 – 2006.

кількість народжених дітей, головню, збільшилась у жінок старших вікових груп. На підставі порівняння повікової народжуваності в жінок у 2006 р. з попередніми роками зазначимо, що різко вона збільшилась у жінок віком 25–29 років (79,4%). Значне збільшення (1,4 раза) відбулось саме впродож останніх шести років. Коефіцієнт народжуваності жінками в наступних вікових групах – 30–34 і 35–39 років – зріс і перевищив цей показник у попередніх роках, у тім числі й показники 1990 р. Збільшення коефіцієнта народжуваності саме у віковому інтервалі 20–34 років є підставою вважати, що почали реалізовуватись відкладені перші народження.

Розглянемо склад народжених за чергами народження. Порівняно з 1990 р. частка перших дітей у 2006 р. збільшилась на 4,2% і становила 56,8%, а других і третіх – зменшилась на 2,4 та 1,3% і становила, відповідно, 32,5 і 6,9%. Якщо ж брати до уваги показники 2005–2006 років, то все-таки частка народжених других і третіх дітей дещо збільшилась, а саме – на 1,7 і 0,3%, серед міського населення – на 2,0 і 0,2, серед сільського – на 1,5 і 0,6%.

Проте сумарний коефіцієнт народжуваності на одну жінку й надалі низький – 1,3 дитини.

Протягом 1985–2006 рр. простежено збільшення частки дітей, народжених жінками, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі – з 8,3 до 21,1%. Причиною зростання цього показника є те, що останніми роками кількість шлюбів зменшується, розлучень – зростає. Сьогодні вплив шлюбності на дітонородження дещо змінився. Більшість сімей свідомо “обмежуються” незначною кількістю дітей. Дітонородження дедалі більше залежить від соціально-економічних, психологічних чинників.

Україна посідає 18-те місце в світі за найменшим показником народжуваності після таких країн, як Гонконг (7,3‰), Японія (8,1), Німеччина (8,2), Андора (8,4), Італія (8,5), Австрія (8,7), Литва (8,8), Чехія (8,9), Монако (9,1‰) та ін. [9]. На загальноєвропейському фоні рівень народжуваності в Україні є нищесереднього. Його зниження до рівня, що не забезпечує навіть простого відтворення покоління батьків, простежено в усіх країнах Європи. Зокрема для країн Європейського Союзу у 2005 р. середній показник народжуваності становив 10,0‰. Проте в Європі дещо відмінний процес, пов’язаний з

ліпшими економічними умовами життя. У багатьох сім'ях усе-таки народжується по дві-три дитини, однак відбувається зниження кількості сімей та одружуються переважно в дещо старшому віці, аніж в Україні. Якщо тенденції народжуваності в Україні дуже подібні до загальноєвропейських, то тенденції смертності значно відрізняються [3, с. 202; 9].

Отже, зафіксовано збільшення народжуваності серед усього, в тім числі міського та сільського населення, а також в усіх її регіонах, проте її рівень надалі залишається низьким, оскільки компенсує лише 61% відтворення населення України; значною є диференціація західних і північно-східних областей країни за рівнів народжуваності; відбувається реалізація народжень, відкладених у 1990-х роках, і збільшення частки народжених жінками віком 25–39 років; темпи збільшення народжуваності дітей в останні роки за умов збереження сучасного надзвичайно високого рівня смертності населення в найближчому майбутньому не забезпечуть природного приросту населення країни.

Чинники, що зумовили збільшення народжуваності, це ефект демографічного відлуння внаслідок збільшення кількості жінок дітородного віку, а також збільшення матеріальної допомоги жінкам у разі народження дитини та поліпшення фінансового становища.

-
1. Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки / Н. С. Власенко та ін.; За ред. С. І. Пирожкова. – К., 2003. – 231 с.
 2. Прибиткова І. Ще сто років тому Україна була країною із дуже позитивною демографічною ситуацією. 3 грудня 2007 р. <http://www.dialogs.org.ua>
 3. Прицюк Н. Смертність населення України: регіональний аспект // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 2007. – Вип. 34. – С. 201–209.
 4. Статистичний щорічник України за 2000 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2001. – 598 с.
 5. Статистичний щорічник України за 2005 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2005. – 650 с.
 6. Статистичний щорічник України за 2006 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2007. – 552 с.
 7. Стешенко В. Експеримент з багатьма невідомими. Чи можна “переламати” кризову демографічну ситуацію з допомогою підвищення виплат на новонароджених? // Дзеркало тижня. 2005. – № 9 (537).
 8. <http://www.ukrstat.gov.ua> / Державний комітет статистики України.
 9. <http://www.unstats.un.org> / ООН. Відділ статистики (UNSD).

BIRTH RATE IN UKRAINE REGIONAL ASPECT**N. Prytsyuk**

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko St., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

Dynamics of birth rate in Ukraine population, in particular in a regional aspect and among an urban and rural population, have been analysed. The factors of growth of birth-rate level during for some past, have been considered. Comparison of level of birth rate of population of Ukraine and other countries is executed.

Key words: birth-rate, death rate of population, natural increase.

Стаття надійшла до редколегії 19.06.2007
Прийнята до друку 20.09.2007